

**O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY VA O‘RTA MAXSUS
TA’LIM VAZIRLIGI**

Samarqand iqtisodiyot va servis instituti

“Bank-moliya xizmatlari” fakulteti

“Bank va jamg‘arma ishi” kafedrası

KURS ISHI

Mavzu: *Tijorat banklari va ularning operatsiyalari.*

Bajardi: *BI 111 guruh talabasi*
Rasulov Sh.

Ilmiy rahbar: *ass.Tog‘ayev S.S*

Samarqand-2013

Himoya sanasi « ____ » _____ 2013 yil

Bahosi _____

1. _____

2. _____

3. _____

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASI OLIY VA O'RTA MAXSUS TA'LIM VAZIRLIGI

Samarqand iqtisodiyot va servis instituti

“Bank-moliya xizmatlari” fakulteti

“Bank va jamg'arma ishi” kafedrası

«Tasdiqlayman»

kafedra mudiri

Z.D. Niyozov

«____»_____

Kurs ishi bo'yicha «Bank-moliya xizmatlari» fakultetining «Bank ishi» ta'lim yo'nalishi 2-bosqich BI-111 guruh talabasi *Rasulov Sh.*ga

Topshiriq

1. Kurs ishining mavzusi: Tijorat banklarining qimmatli qog'ozlar bozoridagi operatsiyalari

2. Kurs ishi bo'yicha birlamchi ma'lumotlar olish manba'lari: _____

3. Kurs ishi rejasi va bajarish muddatlari:

T/R	Kurs ishining rejalari	Bajarilish muddatlari
I	Tijorat banklarining passiv operatsiyalari	
II	Tijorat banklarining qimmatli qog'ozlar bilan operatsiyalari	
III	Tijorat banklarining kreditlash operatsiyalari	

Topshiriq berilgansana_____

Kurs ishini topshirish muddati_____

Kurs ishini rahbari_____

Topshiriqni oldim_____

Eslatma: 1. Topshiriq ikki nusxada tuziladi, bir nusxasi talabaga beriladi, ikkinchi nusxasi kafed-rada saqlanadi

2. Ushbu topshiriq kurs ishiga ilova qilinadi

Mavzu: Tijorat banklari va ularning operatsiyalari.

Reja:

Kirish

Asosiy qism

I-BOB. Tijorat banklarining passiv operatsiyalari

II-BOB. Tijorat banklarining qimmatli qog‘ozlar bilan operatsiyalari

III-BOB. Tijorat banklarining kreditlash operatsiyalari

Xulosa

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

Ilovalar

Kirish

Mavzuning dolzarbligi. Mamlakatimiz iqtisodiyotini modernizatsiyalash, tarkibiy o'zgarishlar va inqirozga qarshi choralar dasturini amalga oshirish milliy bank tizimi rivojlanishini ta'minlashning zamonaviy usullaridan foydalanishni taqozo etmoqda. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti I.A. Karimov „...iqtisodiy taraqqiyotni tezlashtirishda banklar va boshqa moliya tashkilotlarini ahamiyati juda katta. Banklarsiz sanoat bo'lmasligi, eksport bo'lmasligi, banklarsiz sarmoya bo'lmasligini biz juda yaxshi bilamiz. Bank sohalari va ularning taraqqiyoti O'zbekiston hukumatining diqqat markazida turibdi“¹ deb takidlaganlar.

Milliy iqtisodiyotda bozor infratuzilmasining rivojlangan bo'g'inlaridan biri bank tizimidir. Bank tizimining milliy iqtisodiyotda tutgan o'rni katta bo'lib, uning samarali faoliyat yuritishi boshqa nisbatan tarmoqlarga jiddiy ijobiy ta'sir etadi. “Aynan banklar, ta'bir joiz bo'lsa, butun iqtisodiyotimizni oziqlantirib turadigan qon tomirlari hisoblanadi, mamlakatimizning moliyaviy – iqtisodiy barqarorligi ko'p jihatdan ularning samarali faoliyatiga bog'liq”². Bozor iqtisodiyoti sharoitida tijorat banklari tovarlari va xizmatlariga bo'lgan talab ortib boradi. Tijorat banklari rivojlanish strategiyalarida asosiy yo'nalish sifatida yangi bank mahsulotlari va xizmatlarini ishlab chiqishga o'z e'tiborlarini qaratadilar.

Inqirozga qarshi choralar dasturini amalga oshirish sharoitida bank tizimi barqarorligini ta'minlash O'zbekistonda iqtisodiy islohotlarni chuqurlashtirishning ustuvor vazifalaridan biri hisoblanadi. Yurtboshimiz ta'biri bilan aytganda, “bank xizmatining yangi turlarini joriy etish, aholi va xo'jalik sub'ektlarining bo'sh mablag'larini banklarning uzoq muddatli depozitlariga jalb etish kamida 30 foizga ko'paytirish, mamlakat iqtisodiyotiga kiritiladigan uzoq muddatli kredit qo'yilmalari

¹ Karimov I.A Bank tizimi, pul muomalsi, kredit, investitsiya va moliyaviy barqarorlik to'g'risida. Toshkent O'zbekiston, 2005. B.77

² Karimov I.A Jahon moliyaviy-iqtisodiy inqirozi, O'zbekiston sharoitida uni barataraf etishning yo'llari va choralari. –Toshkent: O'zbekiston, 2009. –B.47.

ulushini ichki manbalar hisobidan oshirish uchun mustahkam asos yaratish masalalarini qo'shimcha ravishda ishlab chiqish talab etiladi"³.

Iqtisodiyotni modernizatsilash sharoitida "... bank tizimini isloh qilishni yanada chuqurlashtirish va barqarorligini oshirish bank tizimiga aholi hamda joriy investorlarning ishini yanada mustahkamlash, axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini keng qo'llagan holda, ko'rsatilayotgan bank xizmatlarining turi va ko'lamini kengaytirish"⁴ bo'yicha tizimli chora-tadbirlarni amalga oshirish zaruligini taqozo qiladi. Darhaqiqat, "bu borada mobil aloqa, internet, videotelefon tizimi, raqamli televidenie, zamonaviy bank xizmatlari, lizing, sug'urta, audit, injiniring va boshqa zamonaviy xizmat turlarini rivojlantirishga alohida e'tabor qaratilmoqda"⁵.

Binobarin, tijorat banklari yangi bank mahsulotlari va xizmatlarini barqaror iqtisodiy o'sishini va raqobatbardoshligini ta'minlashda muhim vosita sifatida baholaydi. Chunki, banklar moliya bozorida yuqori texnologiyani mujassamlashtirgan yangi xizmatlarni joriy etish va sifatini yaxshilamasdan samarali faoliyat ko'rsata olmaydilar.

Kurs ishining maqsadi. Iqtisodiyotni modernizatsiyalash sharoitida tijorat banklarida moliyaviy xizmat turlarini barqaror rivojlantirish va sifatini oshirishga qaratilgan ilmiy taklif va amaliy tavsiyalar ishlab chiqishdan iborat.

Kurs ishining ob'ekti sifatida O'zbekiston Respublikasi tijorat banklari faoliyati olingan.

Kurs ishining predmetini iqtisodiyotni modernizatsiyalash sharoitida tijorat banklari tomonidan yagi bank mahsulotlarini, xizmatlarini ishlab chiqish va joriy etish jarayonida sodir bo'layotgan moliyaviy munosabatlar yig'indisi tashkil etadi.

³ Karimov I.A. asosiy vazifamiz-Vatanimiz taraqqiyoti va xalqimiz faravonligini yanada yuksaltirishdir.- Toshkent: O'zbekiston, 2010.-B.57-58.

⁴ O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2010-yil 26 noyabrda PQ-1438-sonli "2011-2015 yillarida respublika moliya-bank tizimini yanada isloh qilish va barqarorligini oshirish hamda yuqori xalqaro reyting ko'rsatkichlariga erishishning ustuvor yo'nalishlari to'g'risida"gi qarori. O'zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari to'plami, 2010 y,48-son, 442-modda.

⁵ Karimov I.A. Barcha reja va dasturlarimiz vatanimiz taraqqiyotini yuksaltirish, xalqimiz faravonligini oshirishga xizmat qiladi. -Toshkent: O'zbekiston, 2011.-B.17.

Kurs ishining ilmiy va amaliy ahamiyati. Kurs ishining **ilmiy ahamiyati** mazkur kurs jarayonida olingan ilmiy xulosa va amaliy tavsiyalardan o`rta va uzoq muddatli istiqbolda tijorat banklarining moliyaviy xizmat turlarini yanada rivojlantirish muammolarini chuqur tadqiq etishga bag`ishlangan kurs ishlarini olib borishda foydalanilishi bilan belgilanadi.

Kurs ishining materiallari va asosiy g`oyalari oily o`quv yurtlarida “Kredit jarayonini tashkil qilish va boshqarish”, “Sinditsiyalashgan kreditlar berish amaliyoti”, “Bank menejmenti va marketingi” fanlari o`quv dasturlarini takomillashtirish va o`qitish jarayonida foydalanilishi mumkin.

Kurs ishining tuzulishi va hajmi. Kurs ishi tarkibiy jihatdan kirish uchta bob, xulosa, foydalanilgan adabiyotlar ro`yxati va ilovalardan iborat.

I-BOB. Tijorat banklarining passiv operatsiyalari.

1.1 Tijorat banklarining investitsion funksiyalari.

Tijorat banklari tomonidan investitsion faoliyatni olib borishdan asosiy maqsad bank daromadliligi va likvidligini ta'minlash-dan iborat. Rivojlangan mamlakatlar iqtisodiyotida tijorat banklarining investitsiya siyosati bank faoliyatining asosiy yo'nalishlaridan biri hisoblanadi va banklarning likvidligini ta'minlash uchun qaratilgan.

Banklarning investitsion faoliyati turli xil qimmatli qog'ozlarga, ya'ni:

- oddiy va imtiyozli aksiyalarga;
- obligatsiyalarga;
- davlat qarzdorlik majburiyatlariga;
- depozit sertifikatlariga;
- veksel va boshqalarga mablag'larini qo'yish orqali amalga oshiriladi.

Investitsiya kengaytirilgan takror ishlab chiqarishning asosiy negizini tashkil etar ekan, o'z navbatida bu takror ishlab chiqarishga investor (subyektlar) investitsiya resurslarini iqtisodiyot sohalariga (obyektlarga) o'z ko'zlagan maqsadni asosan daromad (foyda) olish yoki iqtisodiy sama-raga erishish uchun joylashtiradi va investor amalga oshirgan bunday faoliyatni investitsion faoliyat deb yuritiladi. Bu faoliyat jarayonini quyidagi chizma orqali ifodalash mumkin (29-chizma).

Bugungi sharoitda investitsion faoliyatda banklar ishtirokini yanada oshirishni talab qiladi. Shuning uchun ham, Prezidentimiz I.A. Karimov «Banklar investitsiya jarayonining asosiy bo'g'iniga, korxonalarning chinakam hamkoriga aylanmog'i, binobarin, ularning rivojlanishidan manfaatdor bo'lmog'i lozim»¹ – deb ta'kidlab o'tgan edi. Bozor iqtisodiyoti sharoitida banklar investitsion faoliyatning eng faol ishtirokchi-laridan biri sifatida quyidagi faoliyatlarning u yoki bu turlari bo'yicha ishtirok etmoqdalar:

- investorlarga tegishli hamda investitsion maqsadlarga yo'naltiriladigan

¹ Karimov I.A. Ozod va obod vatan, erkin va farovon hayot – pirovard maqsadimiz. – T.: O'zbekiston, 2000. – 57-bet.

mablag'lar harakati bo'yicha moliyalashtirish hisobvaraqlari ochish va ular bo'yicha hisob-kitoblarni amalga oshirish;

- foyda olish va bank likvidligini oshirish maqsadida o'z va jalb qilingan mablag'larni davlat va korporativ qimmatli qog'ozlarga qo'yish;
- o'z va jalb qilingan mablag'larni investitsion loyihalarga bevosita qo'yish, ya'ni xo'jalik subyektlarining investitsion faoliyatini kreditlash;
- qimmatli qog'ozlar sotib olish orqali korxonalarning ishlab chiqarish faoliyatini kengaytirish.
- Investitsion faoliyatni bank kreditlari orqali faolligini oshirish uchun quyidagi tadbirlardan to'la foydalanish lozim.
- banklarda kredit turlari (lizing, sinditsit va boshqalar)ni ko'paytirish;
- banklarning to'lovga qobiliyatlilik va ishonchlilikini oshirish;
- bank depozitlari uchun majburiy zaxiralar me'yorini pasaytirish;
- hukumat qarorlari asosida amalga oshiriladigan dasturlar natija-sida bank tomonidan ko'rilgan zararlarni budjet hisobidan qoplash;
- omonatlar va investitsiya kreditlaridagi foiz stavkalari o'rtasidagi nomutanosibliklarni bartaraf etish va h.k.

Investitsion faoliyat.

Investor investitsion faoliyatni amalga oshirishda sarflanayotgan mablag'larni qaytishi va unga nisbatan olinadigan daromad muhim hisoblanadi. Bu esa investor uchun yaratilgan sharoitlarga bog'liq. Ushbu sharoitlarning umumlashgan majmuyini investitsion iqlim deb yuritiladi.

Investitsion iqlim juda keng tushuncha bo'lib, u xususiy investorlarga nisbatan, mahalliy xo'jalik subyekti sifatida faoliyat yuritayotgan investorlarga nisbatan (mikrodarajada) yoki chet el investorlariga (makrodarajada) nisbatan farqlab qo'llaniladi. Chet el investitsiyasini jalb qilishda investitsion iqlimning ijobiy bo'lishi juda ham muhim. Shu bois:

- mamlakatning hududiy va tarmoq tizimini takomillashtirish nuqtayi nazardan investitsiyalashga ta'sir etuvchi omillarni muvofiq-lashtirgan holda qulay

investitsion muhitni yaratish;

- chet el investitsiyasini jalb etuvchi xo‘jalik subyektlarida mulk qiymatidan to‘lanadigan imtiyozli soliq stavkasini o‘rnatish orqali ularning mol-mulkini qisqa muddatda qayta baholashga qiziqtirish;

- chet el investitsiyasini jalb etuvchi hamda shu asosda tovar eks-porti qilishni ko‘paytiruvchi korxonalar uchun imtiyozlarni kengaytirish;

- investitsion loyihalarni iqtisodiyotni makro va mikro darajasidagi ehtiyoj va imkoniyatlarni hisobga olib ishlab chiqish asosida xalqaro moliya muassasalarini Respublikamizda ochgan kredit liniyalarini to‘la-to‘kis foydalanishni ta‘minlash;

- mahalliy «mas’ul» muassasalarning chet el investitsiyalarini hududlarga jalb qilishdagi faolligini oshirish;

- chet el investitsiyalarini tez qaror qabul qilishlari uchun hisob va hisobot tizimi samaradorligini oshirish kabi qo‘shimcha tadbirlarni amalga oshirish zarur.

Bankning asosiy vazifalaridan biri kredit berishdir. Banklar kredit berish orqali kichik va xususiy tadbirkorlikni moliyalashtiradilar. Bankning hamma mablag‘lari ham kreditlar uchun yo‘naltirilishi mumkin emas. Bank aktivlarining katta qismi nolikviddir, ya’ni bank naqd pulga muhtoj bo‘lganda bank aktivlarini tezda sotish imkoniyati doimo bo‘lavermaydi. Bundan tashqari, kreditlar o‘z vaqtida va to‘liq qaytmaslik ehtimoli mavjud bo‘lganligi tufayli ular yuqori xatarli aktivlar qatoriga kiradi.

Investitsion funksiyalarni bajarishda quyidagilar asosiy vosita hisoblanadi:

- xazina veksellari;
- qisqa muddatli xazina majburiyatlari va obligatsiyalari;
- depozit sertifikatlari;
- davlatning qisqa muddatli obligatsiyalari;
- yevrodollarli depozit sertifikatlar;
- bank akseptlari;
- korporativ veksellar va obligatsiyalar;

- garov bilan ta'minlangan qimmatli qog'ozlar;
- hosilaviy qimmatli qog'ozlar – fyuchers, opsion, warrant va boshqa qimmatli qog'ozlar.

Banklar odatda investitsiya majmualariga ko'ra yirik va mayda banklarga bo'linadi. Mayda banklar ko'pincha o'z mablag'larini davlatning qimmatli qog'ozlariga joylashtiradilar, chunki bu qimmatli qog'ozlar davlat tomonidan sug'urtalangan va ishonchlilik darajalari yuqori bo'ladi.

Tijorat banklarining qimmatli qog'ozlar portfelini diversifikatsiya qilishning quyidagi turlari mavjud. Bular qimmatli qog'ozlarning turlari, muddati bo'yicha diversifikatsiya qilish, qimmatli qog'ozlarning emitentlari bo'yicha diversifikatsiya qilish va boshqalar.

Qimmatli qog'oz sifatiga doir diversifikatsiyaning asosiy maqsadi – bu riskni minimallashtirishdir (u emitentning o'z majburiyatlarini bajara olmay qolish ehtimoli bilan belgilanadi). Shu munosabat bilan aksiya sifatining ta'minlanganlik darajasi bo'yicha diversifikatsiya usuli ham mavjud bo'lib, nazariyotchilar fikricha, u bir qator omillarni o'rganib chiqishni talab qiladi. Bular emitent qanday faoliyat bilan shug'ulla-nishini, aksiya daromadi, dividend miqdori, kompaniya aksiyasining joriy narxi, zaxirasi, kompaniyani kim boshqarayotganligi va boshqalar bo'lib, ko'rsatilgan savollarga javobni emissiya prospekti va birja axborotnomalaridan olish mumkin.

Qimmatli qog'ozlarning geografik tarqalishiga nisbatan diversifika-tsiya maqsadi – tegishli tumanlardagi iqtisodiy qiyinchiliklar ro'y berganda yuzaga keladigan risklarni kamaytirishdan iborat.

Qimmatli qog'ozlarning to'lash muddati bo'yicha diversifika-tsiyasidan maqsadi – foiz stavkalarining tebranishi bilan bog'liq risklar-ning oldini olishdan iborat. Bu investitsiya siyosatini amalga oshirishda tijorat banklari, odatda, qimmatli qog'ozlarning tugatilish muddati bo'yicha pog'onali strukturadan foydalanadi.

1.2 Tijorat banklarining passiv operatsiyalari.

Bank resurslarini shakllantirish bilan bog'liq bo'lgan operatsiyalar banklarning **passiv operatsiyalari** deyiladi. Passiv operatsiyalar yordamida tijorat banklarining passiv va aktiv-passiv hisob raqamidagi pul mablag'larining salmog'i oshib boradi. Tijorat banklari passiv operatsiyalar yordamida kreditlash uchun zarur bo'lgan kredit resurslarini tashkil qiladi.

Banklarning o'z mablag'lari tarkibiga:

- bankning ustav kapitali;
- bankning zaxira kapitali;
- maxsus fondlar;
- moddiy rag'batlantirish fondi;
- bankning taqsimlanmagan foydasi;
- boshqa har xil tashkil qilingan fondlar kiradi.

Amaliyotda bank passivlarining 20 foizi banklarning o'z mablag'lariga to'g'ri keladi.

Jalb qilingan mablag'lar tijorat banklari kredit resurslarining asosiy qismini tashkil qiladi. Bular:

- depozitlar;
- kontokorrent;
- korrespondent schyotlaridagi mablag'lardir.

Depozit so'zi lotincha "**depositum**" so'zidan olingan bo'lib, omonat, asrab qo'yilgan degan ma'nolarni beradi. Depozitlar – bu:

- bank va omonat kassalarga qo'yilgan omonatlar;
- mijozlarning bankka muayyan talablarini tasdiqlovchi, bank daf-taridagi yozuvlar;
- kredit muassasalariga saqlash uchun topshirilgan qimmatli qo-g'ozlar (aksiyalar va obligatsiyalar);
- bojxona muassasalariga boj va bojxona yig'imlari tarzidagi to'lovlar uchun

oldindan berilgan badallar;

- sud va ma'muriy muassasalarga da'voni va sudga kelishini ta'minlash maqsadida o'tkaziladigan pul badallari.

Demak, depozit banklarda saqlash uchun topshirilgan pul mablag'lari yoki qimmatli qog'ozlardir.

Depozitlarning quyidagi turlari mavjud:

- talab qilib olinguncha depozitlar;
- jamg'arma depozitlar;
- muddatli depozitlar;
- jamg'arma (depozit) sertifikati;
- boshqa depozitlar.

Talab qilib olinguncha depozitlar mijozning topshirig'iga ko'ra, shartnomaning oldindan kelishilgan shartlari asosida ushbu mijozning boshqa turdagi depozitlariga o'tkazilishi mumkin. Bu depozitlar bank-ning jalb qilingan mablag'larining salmoqli ulushini egallaydi. Ular bankning eng arzon resurslari hisoblanadi. Mijozning har qanday vaqtda ogohlantirmasdan bu mablag'larni olishi ehtimoli bankdan yuqori likvidlikni saqlash uchun doimo yetarli mablag'larni kam likvidli, lekin yuqori daromad keltiruvchi mablag'lar hisobiga zaxirada saqlab turishni talab qiladi. Shu sababli, bank o'z omonatchilariga anchagina past foiz to'laydi. Depozitlarning harakatchanligi yuqori bo'lishiga qaramasdan, bank ulardan kredit berishda foydalanadi

Muddatli depozitlar ikki xil bo'ladi:

- xususiy muddatli depozitlar;
- avvaldan ogohlantirish sharti bilan qo'yiladigan muddatli depozitlar.

Depozit moliya muassasalari ikkita katta toifaga bo'linadi:

- tijorat banklari;
- bank bo'lmagan depozit muassasalar.

Bank bo'lmagan depozit muassasalari o'z tarkibiga jamg'arma-kredit uyushmalarni, kredit uyushmalarini va o'zaro pul fondlarini oladi.

Fond boyliklarini saqlash vazifasini amalga oshirishga zamonaviy yondashuv uning ixtisoslashgan tashkilotlar – depozitariylarda markazlashuvini taqozo etadi. Bunday markazlashuv qimmatli qog‘ozlar aylanishi-da xizmat ko‘rsatishga ketadigan xarajatlarni kamaytiradi, hisobga olishni soddalashtiradi va tezlashtiradi. Markazlashgan depozitariy mavjud bo‘l-gan taqdirda qog‘ozlarning oldi-sotdisi bo‘yicha bitimlar sertifikatlarini tashib o‘rin almashtirish va kuzatib borishga hojat qolmaydi.

Depozitariyning asosiy vazifasi qimmatli qog‘ozlar sertifikatlarini saqlash va (yoki) qimmatli qog‘ozlarga egalik huquqini hisobga olish bo‘yicha xizmat ko‘rsatishdan iborat.

Depozitariy faoliyatini faqat:

- yuridik shaxslar;
- fond birjalari (birjalarning fond bo‘limlari);
- investitsiya muassasalari (investitsiya bo‘yicha maslahatchilar, investitsiya fondlaridan tashqari);
- mutlaq depozitariy faoliyati bilan shug‘ullanuvchi ixtisoslashgan depozitariylar amalga oshiradi.

Depozitariyning asosiy faoliyati «**depo**» hisobvaraqlari bo‘yicha xizmat ko‘rsatish hamda chiqarilgan qimmatli qog‘ozlarni depozitariy ro‘yxatidan o‘tkazishga qaratilgan. Milliy depozitariyning asosiy vazifasi O‘zbekiston Respublikasi hududi bo‘yicha muomaladagi qimmatli qog‘ozlarni hisobga olinishi, saqlanishi hamda harakat qilishini ta’minlashdan iborat.

Hozirgi paytda milliy depozitariy quyidagilarni shakllantirish ustida ish olib bormoqda:

- elektron pochta tizimi;
- yirik kompyuter tarmoqlarida elektron imzo va kript himoya tizimi;
- elektron shakllar yordamida ma’lumotlarni elektron ayirboshlash tizimi;
- abonent o‘rinlaridan foydalanish;
- elektron pochtaamlar.

Fuqarolarga beriladigan chek depozitlarga nisbatan tijorat firmalariga beriladigan chek depozitlari banklar uchun ancha arzonga tushadi. Chunki tijorat firmalariga beriladigan chek depozitlar xarajati xususiy shaxslarga beriladigan chek depozitlar xarajatining yarmini tashkil qiladi. Bundan tashqari, xususiy shaxsning chek depoziti hajmi tijorat firmasining chek depoziti hajmining 1/3 qismidan oshmaydi. Le-kin banklar va moliyaviy xizmatlar ko'rsatuvchi firmalar o'rtasidagi chek depozitlari bo'yicha raqobatning kuchliligi tufayli banklar bunday depozitlardan keladigan sof daromadni uncha katta deb hisoblamaydilar.

Hozirgi paytda depozitlarni baholashning bir qancha usullari mavjud:

- 1) «xarajat + daromad»;
- 2) depozitlarga eng yuqori hajmdagi xarajatlarga asoslangan holda foiz stavkasini o'rnatish;
- 3) alohida qo'yilmalarga o'rnatilgan foiz stavkalarini guruhlariga bo'lish;
- 4) depozitlar bozoriga kirib borish maqsadida foiz stavkasi o'rnatish;
- 5) yuqori daromadli mijozlarni jalb qilish maqsadida depozitlarga qiymat o'rnatish;
- 6) mijozlarga ko'rsatilgan xizmatlar soni va turiga qarab depozitlarga foiz stavkasi o'rnatish (qiymatni o'rnatishning ko'p omilli usuli);
- 7) bankning o'z maqsadlariga erishishini ko'zlab, depozitlarga baho o'rnatish usuli.

Hozirgi davrda mijozlarning alohida depozitlar bo'yicha xizmatlardan foydalanish darajasiga qarab xizmat haqlari o'rnatish usuli keng qo'llaniladi.

Depozitlar bank mablag'larini tashkil qilishning asosiy man-bayidir. Ammo bankning kreditlari va investitsiyalarini qoplash uchun depozitlar hajmi yetarli bo'lmasa, bank boshqaruvchisi qanday tadbirlarni amalga oshirishi lozim, degan savol yuzaga keladi.

Bank boshqaruvchisi bank mablag'larini tashkil qilish bilan passivlarni boshqaradi. Shu maqsadda boshqaruvchi mijozlar talabini qondirish uchun qancha miqdorda va muddatga depozit mablag'lar kerakligini, uning qaytarilishini ta'minlashni hisoblab chiqishi lozim.

1.3. Bankning komission (vositachilik) va trast operatsiyalari.

Banklar komission operatsiyalarni ham olib boradilar, ya'ni bunda banklar mijozlarning hisobidan ularning turli topshiriqlarini bajaradilar. Bunday topshiriqlar mamlakat ichida yoki bir mamlakatdan boshqa mamlakatga pul o'tkazish bilan bog'liq. Bunda mijoz o'z bankiga uning hisobidagi ma'lum bir summani ko'rsatilgan manzil bo'yicha o'tkazishni yuklatadi.

Operatsiya nihoyasiga etganidan so'ng bank mijoziga pul o'tkazilganligi to'g'risidagi hujjatni yuboradi yoki beradi. O'tkazilgan operatsiya uchun bank vositachilik haqini oladi.

Banklar komission operatsiyalarni ham olib boradilar, ya'ni bunda banklar mijozlarning hisobidan ularning turli topshiriqlarini bajaradilar. Bunday topshiriqlar mamlakat ichida yoki bir mamlakatdan boshqa mamlakatga pul o'tkazish bilan bog'liq. Bunda mijoz o'z bankiga uning hisobidagi ma'lum bir summani ko'rsatilgan manzil bo'yicha o'tkazishni yuklatadi.

Operatsiya nihoyasiga etganidan so'ng bank mijoziga pul o'tkazilganligi to'g'risidagi hujjatni yuboradi yoki beradi. O'tkazilgan operatsiya uchun bank vositachilik haqini oladi.

Bularga, shuningdek, savdo-vositachilik operatsiyalari – mijoz topshirig'i bo'yicha qimmatli metall va qimmatli toshlarning oldi-sotdisi, qimmatli qog'ozlar va hokazolarning oldi-sotdisi ham kiradi.

Bankning trast operatsiyalari ham vositachilik operatsiyalarining turi hisoblanadi. Bozor iqtisodiyoti rivojlangan mamlakatlarda mulkka egalik qilishning keng tarqalgan shakli - bu aksiya, obligatsiya va pul mablag'larini bir egalikdan (shaxsdan) ikkinchi egalikka (shaxs nomiga) o'tkazishni ham banklar orqali amalga oshirilishidir. Moliyaviy vositalar va moliyaviy aktivlar summasining ko'payishi natijasida tijorat banklari trast (ishonchli) operatsiyalarning ko'lami ham kengayib bormoqda. Rivojlangan davlatlarda banklarning eng rivojlangan bo'linmalaridan biridir.

Xorijiy mamlakatlarda tijorat banklarining trast departamentlari mijoz topshirig'iga binoan ishonch bildirgan shaxs huquqlari bo'yicha ish ko'radilar.

Shuningdek, mijozlarning pul mablag'larini boshqaradilar va boshqa moliyaviy vositalar bilan bog'liq bo'lgan operatsiyalarni amalga oshiradilar. Banklar trust operatsiyalarini nafaqat jismoniy shaxslar bo'yicha, balki yuridik shaxslar uchun ham amalga oshiradilar.

Jismoniy shaxslar uchun quyidagi trust xizmatlari turlari mavjud:

- merosni boshqarish;
- ishonch va vasiylik bilan bog'liq operatsiyalarni bajarish va boshqalar.

O'z mijozlarining kapitalini boshqarish bugungi kunda juda keng tarqalgan trust operatsiyalarining bir turidir. Bunda banklar mijozlarining ma'lum pul mablag'larini boshqarishga oladilar va ularni mijoz bilan kelishgan holda joylashtiradilar. Mijoz bunda o'z mablag'larini ishlatish tartibini belgilaydi. Nufuzli banklarda kapitalni bunday tartibda boshqarishning besh turi mavjud (30-jadval).

Trust bitimi – muayyan qimmatli qog'ozlar to'plamini ishonch asosida boshqarishga tayanadigan fond bo'yicha shartnomaviy kelishuv.

Trust kompaniya – xususiy shaxslar va tashkilotlar uchun sir saqlanadigan (ishonchli) xizmatlarni bajaradigan kompaniya.

Trust-vakil – ishonch bildirilgan vakil.

Trust bitimning o'ziga xos xususiyati shundaki, bunda bank mijozga mablag'larni qo'yish va ularning oqibatlari to'g'risida xatlar yuborib, uni doimiy ravishda xabardor qilib turadi. Agar salbiy moliyaviy holatlar yuz bersa, bank mijoz oldida javobgar bo'lmaydi. Bu holat asosan aksiyalarga sarflangan mablag'larga tegishli bo'lib, ularning bahosi ba'zida oshishi yoki pasayishi mumkin.

Kapitalni boshqarishning turlari

№	Kapitalni boshqarishning turlari	I Z O H
1.	Qattiq konservativ	• mijozning mablagʻlari faqatgina eng ishonchli boʻlgan, iqtisodiy rivojlangan mamlakatlarning davlat qimmatli qogʻozlariga sarflanadi. Bunda zarar koʻrish xavfi umuman boʻlmaydi.
2.	Konservativ	• mablagʻlarni rivojlangan mamlakatlarning davlat qimmatli qogʻozlariga va yirik xalqaro banklar depozitlariga qoʻyish nazarda tutiladi. Lekin bunda banklarning sinish holati mavjud boʻlganligi sababli bu tartibda mablagʻlarni joylashtirish mijozlarga soʻzsiz foyda olishlarini har doim ham kafolatlamaydi.
3.	Oʻrtacha konservativ	• mablagʻlarni jahonning asosiy fond birjalarida baholangan aksiyalarga qoʻyish tushuniladi. Investitsiyalashning bu yoʻnalishi foyda bilan bir qatorda zarar koʻrish xavfini ham tugʻdiradi.
4.	Oʻrtacha agressiv	• bu mablagʻlarni fan-texnika taraqqiyotini belgilab beruvchi kompaniyalarning aksiyalariga sarflanishini bildiradi. Bunda ularning kursi tebranib turadi. Shu tufayli kapitalni boshqarishning bu turi ayrim risklar bilan bogʻliq boʻladi.
5.	Agressiv	• bu mablagʻlarni «Osiyoning toʻrt ajdarhosi» (Gonkong, Singapur, Tayvan, Janubiy Koreya) kompaniyalarining aksiyalariga sarflashni taʼminlaydi. Bunda katta foyda bilan birga katta zarar koʻrish ham mumkin.

Korrespondentlik munosabatlarini amalga oshirishda banklar tomonidan shifrlar tizimi qoʻllanadi. Teleks xabarlar banklararo muno-sabatlarda hujjat boʻlib xizmat qiladi. Bank tizimida qoʻllaniladigan telekslar ichki va xalqaro boʻlishi mumkin.

Bank foydasining manbalari, berilgan kreditlar boʻyicha bank oladigan foizlarning oshirilishi, qimmatli qogʻozlarga qoʻyilgan investitsiyalar (qoʻyilmalar) boʻyicha foiz va dividendlar, hisob-kitob, faktoring, trast va boshqa vositachilik

operatsiyalaridan olinadigan vosi-tachilik mukofotlari, birja bitimlari bo'yicha valyuta operatsiyalaridan keladigan tushumlar va boshqalar bo'lishi mumkin. Bu tushumlar bankning likvidligini mustahkamlashda muhim o'rin tutadi.

II-BOB. Tijorat banklarining qimmatli qog‘ozlar bilan operatsiyalari

2.1 Tijorat banklarining qimmatli qog‘ozlar bilan operatsiyalari haqida tushuncha.

Banklar qimmatli qog‘ozlar bozoridagi faoliyatini O‘zbekiston Respublikasining «Banklar va bank faoliyati to‘g‘risida», «Qimmatli qog‘ozlar va fond birjasi to‘g‘risida», «Aksiyadorlik jamiyatlari va aksiyadorlarni xuquqlarini himoya qilish to‘g‘risida»gi qonunlari, Markaziy bankning me‘yoriy hujjatlariga muvofiq, shuningdek, «Tijorat banklariga qimmatli qog‘ozlar bozorida operatsiyalar bajarishga doir tavsiyalar» (1996-yil 26 apreldagi 211-sonli yo‘riqnomasi) asosida amalga oshiradi.

Tijorat banklari Markaziy bank tomonidan beriladigan umumiy litsenziya asosida qimmatli qog‘ozlar bilan operatsiyalarni bajarishadi. Litsenziyada banklar bajaradigan operatsiyalar ro‘yxatida qimmatli qog‘ozlar bilan amalga oshiriladigan quyidagi faoliyat turlari qayd etiladi

Banklarning qimmatli qog‘ozlar bozoridagi operatsiyalari

- qimmatli qog‘ozlarni emissiya qilish va sotish hisobini yuritish, ularni saqlash;
- qimmatli qog‘ozlarni xarid qilish;
- mablag‘larni qimmatli qog‘ozlarga investitsiyalash;
- dilerlik, depozitor va aksionerlar reyestrini yuritish va saqlash;
- tijorat, brokerlik, trast operatsiyalarni bajarish va maslahatlar berish;
- mijoz bilan tuzilgan shartnomaga binoan qimmatli qog‘ozlarni boshqarish va h.k.

Banklarning qimmatli qog‘ozlar bilan amalga oshiriladigan faoliyat turlari.

Mablag‘larni **qimmatli qog‘ozlarga investitsiyalash** turli xil qimmatli qog‘ozlar:

- oddiy va imtiyozli aksiyalar;
- obligatsiyalar;
- davlat qarzdorlik majburiyatlari;

- depozit sertifikatlari;
- veksel va boshqalarga mablag'larni qo'yish orqali amalga oshi-riladi.

O'zbekiston Respublikasi hududida qimmatli qog'ozlar chiqarilishiga va muomalada bo'lishiga yo'l qo'yiladi. Davlat ro'y-xatidan o'tkazilmagan qimmatli qog'ozlarni chiqarish amaldagi qonunlarga ko'ra noqonuniy hisoblanadi. Tijorat banklari quyidagi turdagi qimmatli qog'ozlarni chiqarishlari mumkin:

- ustav kapitalini shakllantirish maqsadida chiqariladigan aksiyalar;
- o'z qarz majburiyatlari: obligatsiyalar, depozit va omonat sertifikatlari;
- qo'shimcha zayom mablag'larini jalb qilish maqsadida chiqariladigan vekselar.

Barcha chiqariladigan qimmatli qog'ozlar ularning miqdori investorlar sonidan qat'iy nazar Markaziy bank qaydnomasidan o'tkazilishi shart. Tijorat banki chiqargan aksiyalar 35 yoki undan ortiq foizning yoxud 50 foizdan ortiq aksiyadorlar ovozini ta'minlovchi aksiyalarning bir shaxs tomonidan yoki bir-birining mol-mulkini nazorat qiluvchi shaxslar guruhi tomonidan sotib olinishi O'zbekiston Res-publikasining monopoliyaga qarshi siyosatini amalga oshiruvchi vako-latli organi subyektlarning bir-birlari mol-mulkini nazorat qiluvchilar deb e'tirof etilishi tartibi va qoidalarini belgilab qo'yadi.

Aksiyalarni chiqarish tartibi qimmatli qog'ozlarni emissiya qilinishi qayd qilish tartibiga bog'liq bo'ladi. Agar qimmatli qog'ozlarni chiqarish bo'yicha emissiya prospekti qayd (registratsiya) qilinmaydigan bo'lsa, u holda aksiyani chiqarish quyidagi tadbirlarni o'z ichiga oladi:

- emitent tomonidan aksiyani chiqarish to'g'risida qarorni qabul qilish;
- qimmatli qog'ozlarni chiqarilishini qayd qilish;
- qimmatli qog'ozlarni qayd qilish;
- chiqarilgan qimmatli qog'ozlar yakunini qayd qilish.

Agar qimmatli qog'ozlarni chiqarish bo'yicha emissiya prospekti qayd qilinadigan bo'lsa, u holda aksiyani chiqarish quyidagi tadbirlarni o'z ichiga oladi:

- emitent tomonidan aksiyani chiqarish to'g'risida qarorni qabul qilish;

- emissiya prospektini tayyorlash;
- emissiya prospekti va chiqarilgan qimmatli qog'ozlarni qayd (registratsiya) qilish;
- emissiya prospektini chop etish va qimmatli qog'ozlarni chiqarish haqida ommaviy-axborot vositalari bilan e'lon qilish;
- qimmatli qog'ozlarni sotish;
- chiqarilgan qimmatli qog'ozlar yakunini qayd qilish;
- chiqarilgan qimmatli qog'ozlar yakunini chop etish.

Qimmatli qog'ozlar chiqarish bo'yicha qarorni amaldagi qonun-chilik bilan kafolatlangan bank boshqaruv organlari qabul qiladi. Emissiya prospektini bank boshqaruvi tayyorlaydi. Boshqaruv raisi va bosh buxgalter imzo qo'yadi. Tikilib, sahifalar raqamlanadi va bank muhri bilan muhrlanadi. Bu prospekt xolis auditorlik firmasi tomonidan ma'qullanishi shart.

Emitent faoliyati yoki amaldagi yoxud rejalashtirilayotgan bank investitsiyalari miqdori omonatchilar, kreditorlar va aksiyadorlar manfaatlariga ziyon yetkazishi mumkinligi yoki investitsiyalarni boshqarishda bank tajribasi yetarli emasligi aniqlansa, Markaziy bank istalgan emitent qimmatli qog'ozlariga bank tomonidan kiritiladigan investitsiyalar miqdoriga qo'shimcha cheklovlar belgilash huquqiga ega.

Agar qimmatli qog'ozlar ko'rsatilgan muddatda sotilmasa, ular «qimmatli qog'ozlar oldi-sotdisi» yoki «investitsiyalar» hisobvaraqlariga o'tkaziladi.

Qimmatli qog'ozlar bilan operatsiyalarni amalga oshiruvchi banklar zarur monitoring va operatsiyalarni amalga oshirilishi ustidan nazoratni ta'minlovchi adekvat axborotni bank rahbariyatiga taqdim etish uchun keng qamrovli boshqaruv axborot tizimiga ega bo'lishini taqozo etadi.

Shu o'rinda shuni aytish lozimki, qimmatli qog'ozlar portfeli bo'yicha ichki hisobotlar:

- qimmatli qog'ozlar turlari va ko'rinishlari bo'yicha bo'linishini;
- sifat reytingi, nominal va bozor qiymatini;
- xarid (sotish) sanasini;

- foiz stavkalarini;
- imtiyozlarini;
- olingan dividend foizlarini;
- oldi-sotdi bitimlari bo'yicha foydani o'z ichiga oladi.

Bankning turli bo'limlari o'rtasida majburiyatlarning keraklicha taqsimlanishi, qarorlar qabul qilish hamda bitimlar turi va hajmiga doir cheklovlar belgilash bo'yicha vakolatlarining taqsimlanishi, shuningdek, suiiste'molchiliklarning oldini olish uchun banklar tegishli ichki nazoratni amalga oshiradi.

Emitentning moliyaviy ahvoli (ming so'mda)

№	Ko'rsatkichlarning nomi	Yil boshida	hisobot sanasida
1.	Qoplash/kapital yetarliligi koeffitsiyenti		
2.	Likvidlik koeffitsiyenti		
3.	Muxtorlik koeffitsiyenti/moliyaviy leveraj		
4.	Kreditga layoqatlilik toifasi/ reyting bahosi		
5.	O'z aylanma mablag'larining mavjudligi / jami kapital		
6.	Foyda (zarar)		
7.	Bank ssudalariga doir qarzlar / kreditorlar oldidagi qarzlar		
8.	Debitorlik qarzlar, jami		
9.	Kreditorlik qarzlar, jami		
10.	Pul mablag'lari		
11.	Jami oson sotiladigan talablar		
12.	Jami oson sotiladigan zaxiralar		
13.	O'z manbalari, jami/ bank kapitali tarkibi – jami, jumladan:		
	– ustav fondi		
	– zaxira fondi/ umumiy maqsadlarga mo'ljallangan zaxira fondi		
	– maqsadli moliyalash va tushumlar/ kapital zaxiralar		
	– taqsimlanmagan foyda		
14.	Balans		

Boshqa ma'lumotlar

- _____
- _____
- _____

Vakolatli shaxs imzosi _____

Sana _____

2.2 Tijorat banklarining xalqaro operatsiyalari.

Tijorat banklari nafaqat mamlakat ichkarisida, shu bilan birga, tashqi davlatlar bilan ham turli xil operatsiyalarni amalga oshiradilar. Bunday operatsiyalar davlatlararo yoki xalqaro operatsiyalar deb yuritiladi. Bu operatsiyalar:

- xalqaro savdoda ishtirok qiluvchilar o'rtasidagi munosabatlarni;
- ssuda kapitali bozorida investitsiya bilan bog'liq operatsiyalarni;
- turizm sohasidagi operatsiyalarni;
- xorijiy qimmatli qog'ozlar sotib olish va sotish bilan bog'liq bo'lgan operatsiyalarni;
- valyutani ayirboshlash, chek, veksel, inkassatsiya uchun bank akseptlarini qabul qilish bilan bog'liq operatsiyalarni o'z ichiga oladi.

Xalqaro operatsiyalardan bankka tushadigan daromadning eng asosiy qismini kredit berishdan tushadigan daromadlar tashkil qiladi. Xalqaro savdoni tijorat banklari tomonidan kreditlash tovar va tovar hujjatlarini garovga olish asosida kredit berish, aksept kreditlarini, bank ssudalarini berish shaklida amalga oshiriladi. Tashqi savdoni kreditlash-ning yangi shakllari ham mavjud.

Ular turkumiga:

- lizing;
- faktoring;
- forfeyting kabilarni kiritish mumkin.

O'rta va uzoq muddatli xalqaro bank kreditlari **yevro-kredit** shaklida ham beriladi.

Tijorat banklari bajaradigan operatsiyalarning yana bir turi – bu valyuta operatsiyalaridir. Bankning bir turdagi valyutani boshqa bir turdagi valyutaga almashtirish bilan bog'liq xalqaro operatsiyalari **valyuta operatsiyalari** deb ataladi. Xalqaro savdo, xalqaro kredit va xizmatlar bo'yicha hisoblashishlarda yagona to'lov vositasiga ega bo'lish zarurligi valyuta operatsiyalarni amalga oshirishni zarur qilib qo'yadi.

Bankning valyuta bozoridagi faolligi bankning yirikligiga, uning obro'siga,

xorijiy bo'limlari va filiallari tarmoqlarining rivojlanganlik darajasiga, zamonaviy kompyuterlar bilan ta'minlanganligiga, telefon va telegraf aloqalarining rivojlanganligiga bog'liq. Valyuta operatsiyalarining asosiy qismi yirik tijorat banklariga to'g'ri keladi. Ular nafaqat valyuta sotadi va sotib oladi, xalqaro hisob-kitoblarni bajaradi, balki xorijiy valyuta zaxiralarini saqlaydi va valyuta kurslarini aniqlaydi. Boshqa banklar ularga kotirovka yuzasidan murojaat qiladi va o'z mijozlari uchun valyutani sotib oladi.

Valyuta operatsiyalari xorijiy valyutada ifodalangan naqd pulsiz to'lov vositalari: bank depozitlari, cheklar, veksellar, o'tkazmalar hisobiga amalga oshiriladi. Naqd xorijiy valyutasi hisobiga amalga oshirilgan operatsiyalar hajmi ancha kichik bo'ladi.

- Tijorat banklarining xalqaro hisob-kitob operatsiyalarida turli xil hisob shakllari qo'llanilishi mumkin.
- inkasso shakllari qo'llanilishi mumkin.

Bank o'tkazmalari orqali hisob-kitoblarda eksportchilar import-chilarga yetkazib berilgan tovarlar, bajarilgan ishlar, da'volar va o'zaro boshqa hisob-kitoblar uchun hisobvarag'i va boshqa hujjatlar yuboradilar. Bu hujjatlar asosida tovarlar va xizmatlar haqini to'laydiganlar o'z banklariga eksportchi yoki kreditorlar hisobiga pul o'tkazish to'g'risida to'lov topshiriqnomalarini yuboradilar.

Garchi xalqaro hisob-kitoblar shakllarining ba'zilarining o'tkazilish yo'llari ichki hisob-kitoblarga o'xshash bo'lsa-da, ammo ulardagi o'tkazish yo'llarida o'ziga xos xususiyatlar mavjud.

Xalqaro hisob-kitoblarning yana bir vositasi **bank cheki** hisoblanadi. U bankning joriy hisobidan muayyan summani berish yoki boshqa hisobga o'tkazish haqida bankka berilgan yozma farmoyishni ifoda etadi. Boshqacha qilib aytganda, bank cheki uni yozib (to'ldirib) beruvchi bankning o'z vakillik bankiga uning joriy hisobvarag'idan chek egasiga muayyan summani o'tkazish haqidagi yozma buyrug'idir.

Veksel – bu muayyan miqdordagi qarzni belgilangan muddatda qat'iy to'lash

majburiyati yuklangan, qonun bilan tasdiqlangan holatda to'ldirib rasmiylashtirilgan qarzdorlik tilxati. Eksport qiluvchilar xorijiy importchilarga beradigan tijorat veksellari asosida banklar, tovarlar va xizmatlarga haq to'lashi mumkin. Agar oq tijorat vekselidan foydalanilsa, naqd pulli hisob-kitob shakliga rioya qilinadi. Agar muddatli trattadan foydalanilsa, hisob-kitob kreditga bajariladi. Bank veksellari tijorat veksellariga nibatan kengroq tarqalgan. Import qiluvchilar bank veksellarini milliy va xalqaro banklardan sotib olib, o'z qarz majburiyatlarini uzish uchun eksport qiluvchilarga jo'natadi.

Inkasso – xaridor hisobvarag'idan pul summasini olish bo'yicha bank harakati bo'lib, mijozga xizmat ko'rsatish hisob-kitob hujjatlari asosida va xaridorning o'z topshirig'iga ko'ra amalga oshiriladi.

Hujjatli inkasso operatsiyasida eksportyor o'z bankiga inkasso topshiriqnomasini beradi va tashqi savdo shartnomasida ko'rsatilgan hujjatlarni taqdim etish bilan importyordan ma'lum valyuta miqdorini olish lozimligini ko'rsatadi. Boshqacha qilib aytganda, eksportyor o'z banki orqali importyor bankiga inkassatsiya uchun hujjatlarni jo'natadi.

Xalqaro miqyosdagi o'z qadri va obro'-e'tiboriga qarab, valyutalar ikki guruhga bo'linadi:

- **konvertirlangan valyuta;**
- **konvertirlanmagan valyuta;**

Konvertirlanadigan valyutalar boshqa pulga almasha oladi, lekin bu cheksiz yoki me'yorli bo'lishi mumkin. Shu jihatdan ularning o'zi ikki turga bo'linadi:

- **To'la-to'kis (erkin) konvertirlanuvchi valyutalar;**
- **Qisman konvertirlanadigan valyutalar.**

Konvertirlanmaydigan valyutalar boshqa valyutaga almashtirilmaydi. Ularning sohibi bo'lgan mamlakatlarning iqtisodiyoti qoloq, eksport potentsiali zaif, shu sababli bu yerda xorijiy valyuta zaxiralari oz bo'ladi. Konvertatsiya milliy iqtisodiyotni jahon xo'jaligiga qo'shilishiga olib keladi, shu bois u ertami-kechmi hamma yerda yuz beradi.

Banklar valyutalar kotirovkasini o'tkazganda valyuta bo'yicha:

- sotuvchi kursini;
- sotib oluvchi kursini belgilaydilar.

Rivojlangan davlatlar valyuta bozorlarida valyuta kursining o'zgarishiga qarab ishlovchi valyutachilar faoliyati to'g'risida qisqacha to'xtalish mumkin. Banklar tomonidan amalga oshiriladigan muddatli operatsiyalar **forvard** operatsiyalari deb yuritiladi. Kassa va forvard operatsiyalarini muvofiqlashtiruvchi valyuta shartnomalaridan biri **svop** shartnomasidir. Bu shartnoma ikki valyuta savdo-sotig'ini darhol amalga oshirish sharti (spot) va shu bilan birga unga qarshi muddatli shartnoma tuzishni anglatadi.

Forvard shartnomasi turlaridan biri **opsion** shartnomasidir. Opsion shartnomasini o'ziga xos xususiyati sotib oluvchining valyutani emas, balki uni sotib olish huquqini sotib olishidir. Bunda sotuvchi ma'lum valyutani ma'lum miqdorda sotish yoki sotib olish majburiyatini oladi.

«Spot», forvard va opsion shartnomalari banklararo bozorlarda va birjalarda amalga oshiriladi. Birjada amalga oshiriladigan ixtisoslashgan shartnomalarga **fyuchers** shartnomalari kiradi. **Ochiq valyutaviy holatida** – bank valyuta bo'yicha qarshi bitimni amalga oshirganda valyuta kursining o'zgarishi natijasida oldingi sotgan valyutasiga nisbatan kam valyuta olishi, ya'ni zarar ko'rishi mumkin. Shuning uchun bu holatda valyuta kursining o'zgarishi valyuta riskining vujudga kelishiga olib keladi. **Qisqa valyutaviy holatida** sotilgan valyuta bo'yicha majburiyatlar, sotib olingan valyuta bo'yicha talablardan oshadi, ya'ni xorijiy valyutani sotish uni sotib olishdan yuqori bo'ladi. **Uzoq valyutaviy holatda** esa, aksincha, xorijiy valyutani sotib olish uni sotishdan yuqori bo'ladi, ya'ni sotib olingan valyuta bo'yicha talablar uni sotish majburiyatlaridan ko'p bo'ladi. Bu holatlarni quyidagi misollar bilan yaqqolroq tushuntirish mumkin.

Rivojlangan mamlakatlar amaliyotida valyutaviy holatni doimiy ravishda nazorat qilish uchun ular bilan bog'liq jarayonlar EHMlariga kiritiladi va undagi ma'lumotlar bo'yicha valyuta risklarining oldini olish choralari ko'rib boriladi.

III-BOB. Tijorat banklarining kreditlash operatsiyalari.

3.1 Tijorat banklarining lizing operatsiyalari haqida tushuncha.

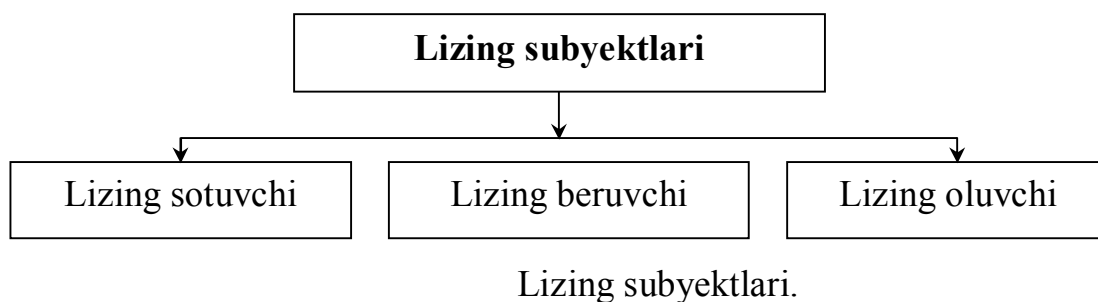
So‘nggi yillarda tijorat banklari faoliyatida ijara yoki lizing (Leasing – ing. «ijara») operatsiyalarini moliyalashtirish bilan bog‘liq faoliyat turlari keng rivoj topmoqda.

O‘zbekiston Respublikasining «Lizing to‘g‘risida»gi qonunining 2-moddasida (14.04.1999) lizingga quyidagicha ta’rif berilgan:

Lizing **uch** taraflama shartnoma bo‘yicha amalga oshiriladi:

- sotuvchi
 - lizing beruvchi (bank)
 - lizing oluvchi
- yoki **ikki** taraflama:
- lizing beruvchi (bank)
 - lizing oluvchi

Lizing sotuvchi, lizing beruvchi va oluvchi lizing subyektlari hisoblanadi.

Lizing beruvchi lizing obyektini kimdan olayotgan bo‘lsa, shu shaxs **sotuvchi** deb e’tirof etiladi. Lizing shartnomasi bo‘yicha lizing oluvchiga kelgusida topshirish maqsadida lizing obyektini (mulk) ni mulk qilib beruvchi shaxs, masalan, bank **lizing beruvchi** hisoblanadi. Egalik qilish va foydalanish uchun lizing shartnomasi bo‘yicha lizing obyektini olayotgan shaxs **lizing oluvchi** hisoblanadi.

Lizing munosabatlarida qatnashuvchi subyektlar

№	Lizing subyektlari	Izoh
1	2	3
1.	Lizing beruvchilar (mulk egalari)	• tijorat banklari • qo‘shma lizing kompaniyalari • xorijiy lizing kompaniyalari • xalqaro lizing kompaniyalari • ixtisoslashgan milliy lizing kompaniyalari • uskunalarni tayyorlovchi korxonalar filiallari va bo‘limlari • davlat va mahalliy organlar: → mulk qo‘mitalari → moddiy ta’minot bo‘limlari → qurilish bosh boshqarmalari → boshqa organlar • sug‘urta kompaniyalari • nafaqa fondlari • lizing operatsiyalarini amalga oshirishga yo‘naltirilgan ochiq va yopiq aksionerlik jamiyatlari
2.	Lizing oluvchilar (mulkdan foydalanuvchilar)	• tovar ishlab chiqaruvchi yuridik shaxslar • yuridik shaxs bo‘lmagan tadbirkorlar
3.	Lizing obyektlarini sotuvchilar	• mulk egalari • uskunalarni ishlab chiqaruvchilar • moddiy ta’minot tashkilotlari • savdo firmalari • aksionerlik jamiyatlari • qo‘shma korxonalar
4.	Lizing munosabatlarida qatnashuvchilar o‘rtasida vositachilik qiluvchilar	• distribyutor (ulgurji xodim) • dilerlar • brokerlar • komissionerlar • maklerlar • konsignatorlar • ishonchli shaxs (vakil) lar • ishlab chiqaruvchilar agentlari (iste’molchilar) • kommivoyajerlar • maslahatchilar

Lizing oluvchining aybi bilan lizing obyektining yo'qolishi yoki lizing obyektining o'z vazifasiga doir ahamiyatini yo'qotishi, agar lizing shartnomasida boshqacha tartib nazarda tutilmagan bo'lsa, lizing oluvchini lizing beruvchi oldidagi javobgarlikdan ozod etmaydi.

Lizing munosabatlariga kiruvchi har bir vositachi o'zining funksiyasiga ega. O'zbekiston Respublikasining «Lizing to'g'risida»gi qonunining 3-moddasida lizing obyektiga quyidagicha ta'rif berilgan:

Yer uchastkalari va tabiat boshqa obyektlari, shuningdek, erkin muomalada bo'lishi qonun hujjatlari bilan taqiqlangan yoki muomalada bo'lishining alohida tartibi belgilangan mol-mulk **lizing obyektlari bo'lishi mumkin emas**. Shuni ta'kidlash lozimki, lizing obyektini hisobga olishning o'ziga xos xususiyatlari bor. Masalan, moliyaviy lizing objekti **lizing oluvchi** balansida hisobga olinadi. Operativ lizing objekti esa **lizing beruvchi** balansida hisobga olinadi.

Lizing obyektiga bo'lgan mulk huquqi uni boshqa birovga o'tkazilishi yoki sotilishi bilan aniqlanadi. Binobarin, lizing obyektiga bo'lgan mulk huquqi lizing oluvchi tomonidan sotib olingunga qadar lizing beruvchiga tegishli bo'ladi.

Lizing beruvchi quyidagi huquqlarga egadir:

- lizing oluvchining lizing obyektidan qanday sharoitlarda foydalanayotganligi va uni belgilangan maqsadiga muvofiq ishlatayotganligini lizing shartnomasi shartlariga hamda qonun hujjatlari talablariga muvofiq nazorat qilish;
- lizing oluvchining roziligi bilan lizing objekti va uning sotuvchi-sini tanlash;
- qonun hujjatlarida hamda lizing shartnomasida nazarda tutilgan hollarda va tartibda lizing oluvchidan lizing obyektini olib qo'yish;
- lizing oluvchi lizing shartnomasini jiddiy tarzda buzgan taqdirda barcha lizing to'lovlarini muddatidan ilgari to'lashni yoxud yetkazilgan zararni undirib va (yoki) lizing obyektini qaytib olgan tarzda shart-nomani bekor qilishni talab etish.

Lizing beruvchi:

- lizing shartnomasi bo'yicha mol-mulkni olishi va uni lizing oluvchiga egalik qilish hamda foydalanish uchun berishi;

- sotuvchiga mol-mulk muayyan shaxsga lizingga berishga mo'ljallanganligini ma'lum qilishi;

- lizing obyektini, agar shartnomada shunday shartlar nazarda tutilgan bo'lsa, saqlab turish, ta'mirlash va unga texnik xizmat ko'rsatish bo'yicha lizing oluvchi oldida o'z zimmasiga olingan majburiyatlarni o'z vaqtida va to'liq hajmda bajarishi shart.

Lizing oluvchi quyidagi huquqlarga ega:

- lizing obyektini mustaqil aniqlash va sotuvchini tanlash;
- lizing beruvchidan lizing shartnomasini bajarmaganlik yoki lozim darajada bajarmaganlik tufayli yetkazilgan zarar qoplanishini talab qilish;

- sotuvchiga lizing objekti oldi-sotdi shartnomasidan kelib chiquv-chi talablarni, jumladan, uning sifati va butligi, topshirish muddati, kafolatli ta'mirlashi va hokazolar xususida talablar qo'yish;

- lizing objekti yetkazib berilmagan, to'liq yetkazib berilmagan, yetkazib berish muddati o'tkazib yuborilgan yoki sifati talab darajasida bo'lmagan lizing objekti yetkazib berilgan taqdirda, yetkazib beriladi-gan lizing obyektidan voz kechish va lizing shartnomasining bekor qilinishini talab etish;

- lizing shartnomasi muddatidan oldin bekor qilingan taqdirda, o'zi vaqti-vaqti bilan avans sifatida to'lagan to'lovlar va boshqa summalarni lizing obyektidan foydalanish davrida olgan foydaning qiymatini chegirib tashlab, o'ziga qaytarib berishni talab qilish.

Lizing oluvchi:

- lizing obyektini qabul qilib olishi va undan lozim darajada foydalanishi, uni shartnoma shartlariga muvofiq saqlab turishi;

- lizing to'lovlarini o'z vaqtida to'lab turishi, agar lizing shartnomasiga boshqacha tartib belgilanmagan bo'lsa, lizing obyektini o'z hisobidan joriy ta'mirlashi, uni saqlab turishga doir boshqa xarajatlar qilishi shart.

3.2 Tijorat banklarni mikrokreditlash.

Bugungi kunda Respublikamiz bank tizimi tadbirkorlik tuzilmalarining moliyaviy resurslaridan unumli foydalanishiga xizmat qiluvchi amaliy mexanizmini shakllantirishga alohida e'tibor qarat-moqda. Byudjetdan tashqari fondlarning mablag'lari hisobidan kreditlar berish tartibi anchagina soddalashtirildi va bunday mablag'lar bugungi kunda yakka tadbirkorlarga ham ajratilmoqda. Bu tartib tadbirkorlikni endigina boshlayotganlarga mikrokreditlar berish to'g'risidagi yangi qoidalar bilan to'ldirildi.

Mikrokredit deganda kredit beriladigan kundagi birjadan tashqari valyuta bozori kursi hisobida 5000 (besh ming) AQSh dollariga ek-vivalent miqdoridan oshmaydigan hajmda milliy yoki chet el valyutasida beriladigan kreditlar tushuniladi. Mikrokreditlash bilan, odatda, jahon tajribasida kredit uyushmalari yoki jamiyatlari, bank hisoblanmagan tashkilotlar shug'ullanadi. Marka-ziy bank boshqa mamlakatlardagi tajribalarni o'rganib chiqib, manfa-atdor idoralar bilan birgalikda «Kredit kooperativlari to'g'risida»gi Qonun loyihasini (2000-yil yanvar) ishlab chiqdi. Bu loyiha hozirgi paytda xalqaro ekspertlar tomonidan ko'rib chiqilmoqda.

Markaziy bank yangi qonun qabul qilingunga qadar va vaqtdan yutish maqsadida «Tijorat banklari tomonidan kichik va o'rta biznes subyektlari, dehqon va fermer xo'jaliklari, yakka tartibdagi tadbirkor-larni barcha moliyalashtirish manbalari hisobidan milliy va chet el valyutasida mikrokreditlash tartibi» ni ishlab chiqdi. Ushbu tartibning 1,4 bandida: «Mikrokreditlar faqat O'zbekiston Respublikasi rezidentlariga-gina beriladi», – deyilgan. Tijorat banklari mikrokreditlarni qarz oluvchilarga shartnoma asosida 3 yilgacha bo'lgan muddatga beradilar. Kreditlar mijozning talab qilib olinadigan depozit hisob raqami joylashgan manzil bo'yicha beriladi.

Mikrokreditlar qarz oluvchilarga quyidagi maqsadlar uchun beriladi:

- Kichik (mini) uskunalarni xarid qilish;

- xususiy ishlab chiqarishni rivojlantirish va kengaytirish, shu jumladan, urug‘lik, chorva mollari, yosh chorva mollari, parranda, yem-xashak va omixta yem, veterinariya dori-darmonlari, o‘simliklarni himoya qilish kimyoviy vositalari va mineral o‘g‘itlarni sotib olish;

- xomashyo va materiallarga birlamchi ishlov berish;

- mehnat qurollari, xomashyo, yarim tayyor mahsulotlar va yor-damchi ashyolarni xarid qilish;

- xalq badiiy hunarmandchiligi va amaliy san’ati buyumlarini ishlab chiqarish;

- hunarmandchilikni rivojlantirish, uy mehnati (kasanachilik) ni tashkil qilish;

- servis xizmati va maishiy xizmat ko‘rsatishni rivojlantirish;

- sog‘liqni saqlashni rivojlantirish;

- sayyohlik (turizm) sohasini rivojlantirish;

- kichik ko‘lamdagi ishlab chiqarishlarni tashkil qilish;

- O‘zbekiston Respublikasining amaldagi qonunchiligi bilan taqiqlanmagan xalq iste’moli mollari ishlab chiqarish va xizmat ko‘rsatish sohasi bilan bog‘liq tadbirkorlik faoliyatining boshqa turlari.

Mikrokreditlar quyidagi maqsadlarga berilishi mumkin emas:

- ilgari olingan kreditlarni yoki boshqa har qanday qarzlarni qoplash;

- tamakichilik va spirtli ichimliklarni ishlab chiqarish;

- savdo-vositachilik faoliyatini amalga oshirish;

- foydalanilmaydigan shaxsiy mulkni ishlab chiqarish maqsadlarida xarid qilish.

Prezident Farmoni asosida “Mikrokreditbank” ustav jamg‘armasi 72 mlrd so‘mga oshirish va uning hajmini 150 milliard so‘mga yetkazish haqida qaror qabul qilindi. Prezidentning 2008-yil 10 noyabrdagi PF-4051 sonli Farmoniga asosan “Mikrokreditbank” foiz stavkalari boshlang‘ich sarmoyani tashkil etishga 5 foizdan 3 foizga, aylanma mablag‘larni to‘ldirish uchun 14 foizdan 7 foizga va

mikrolizing xizmatlari uchun 7 foizdan 5 foizgacha tushirildi

Mikrokredit olish uchun yuridik shaxs maqomini olmasdan faoliyat ko'rsatayotgan yakka tartibdagi tadbirkorlar va dehqon xo'jaliklari tomonidan bankka quyidagi hujjatlar taqdim etiladi:

- so'ralayotgan mikrokredit miqdori ko'rsatilgan kredit arizasi;
- kreditni qaysi maqsadga ishlatilishi ko'rsatilgan biznes-reja.

Kreditning qaytarilmay qolish xavfining oldini olish maqsadida qarz oluvchi bankka quyidagi ta'minot turlaridan birini taqdim etish huquqiga ega:

- mulk yoki qimmatli qog'ozlar garovi;
- bank yoki sug'urta tashkiloti kafolati;
- uchinchi shaxsning kafilligi;
- sug'urta kompaniyasining qarz oluvchining kreditni qaytara olmaslik xatarini sug'urta qilingani to'g'risidagi sug'urta polisi;
- fuqarolar yig'inlarining mahalla, qishloq, ovul kengashlari kafilligi.

Mikrokreditlarning qaytarilish ta'minoti shakllaridan biri sifatida mol-mulk garovi xizmat qiladi. O'zbekiston Respublikasining «Garov to'g'risida»gi Qonuniga muvofiq, muomaladan chiqarilgan buyumlardan tashqari, har qanday mulk, shu jumladan, buyumlar va mulkiy huquqlar (talablar), qimmatbaho buyumlar, zargarlik buyumlari, erkin ayirboshlanadigan valyuta va boshqalar garov predmeti bo'lishi mumkin. mKredit hisobiga sotib olingan mulk, uning qiymatining 80 foizi miqdorida mazkur kredit bo'yicha garov predmeti bo'lib xizmat qilishi mumkin.

Tijorat banklari o'z Nizomlariga va valyuta operatsiyalarini amalga oshirish uchun ularga O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki tomonidan berilgan litsenziyada ko'rsatilgan huquqlarga muvofiq ravishda faqat o'z ishlab chiqarish faoliyati uchun respublikada ishlab chiqarilmaydigan asbob-uskunalar, xomashyo va butlovchi qismlarni import yo'li bilan xarid qilish uchun chet el valyutasida mikrokreditlar berishlari mumkin.

Tijorat banklari tomonidan chet el valyutasidagi mikrokreditlar o'z kredit resurslari va chetdan jalb qilingan kredit mablag'lari, shu jumladan, xorijiy

banklarning kredit liniyalari hisobidan amalga oshiriladi.

Chet el valyutasida berilgan kreditlar bo'yicha foizlarning to'lovi, to'lov sanasidagi birjadan tashqari valyuta bozori kursi bo'yicha milliy valyutada amalga oshiriladi. Asosiy qarzni to'lash chet el valyutasida amalga oshiriladi, qarzdorning chet el valyutasidagi hisob raqamida mablag' mavjud bo'lmagan taqdirda to'lov sanasidagi birjadan tashqari valyuta bozori kursi bo'yicha milliy valyutada to'lanishi mumkin. Mikrokredit belgilangan muddatlarda qaytarilmagan taqdirda, shuningdek, qarzdorning milliy valyutadagi talab qilib olinguncha depozit hisob raqamida mablag'lar yetarli bo'lmagan yoki mavjud bo'lmagan hollarda, tijorat banklari mikrokreditning qaytarilmagan summasini qonunchilikda belgilangan tartibda qarzdorning chet el valyutasidagi talab qilib olinguncha depozit hisob raqamidan undirib olish huquqiga egadirlar.

Qarz oluvchining talab qilib olinguncha depozit hisob raqamida mablag'lar yetarli bo'lmagan yoki yo'q bo'lgan taqdirda mikrokredit-ning summasi qonunchilikda belgilangan tartibda kafolat beruvchining yoki kafilning zimmasida bo'ladi.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda Tijorat banklari tomonidan investitsion faoliyatni olib borishdan asosiy maqsad bank daromadlilik va likvidligini ta'minlash-dan iborat. Rivojlangan mamlakatlar iqtisodiyotida tijorat banklarining investitsiya siyosati bank faoliyatining asosiy yo'nalishlaridan biri hisoblanadi va banklarning likvidligini ta'minlash uchun qaratilgan.

Bugungi bozor iqtisodiyoti sharoitida korxonalarning investitsion faoliyatini amalga oshirish uchun sarflanayotgan mablag'larni moliyalashtirish manbalari muhim hisoblangani uchun ushbu manbalar hisobidan erishiladigan moliyaviy natijalarga nisbatan samaradorlikni baholash maqsadga muvofiq. Banklar odatda investitsiya majmualariga ko'ra yirik va mayda banklarga bo'linadi. Mayda banklar ko'pincha o'z mablag'larini davlatning qimmatli qog'ozlariga joylashtiradilar, chunki bu qimmatli qog'ozlar davlat tomonidan sug'urtalangan va ishonchlilik darajalari yuqori bo'ladi.

Talab qilib olinguncha depozitlar mijozning topshirig'iga ko'ra, shartnomaning oldindan kelishilgan shartlari asosida ushbu mijozning boshqa turdagi depozitlariga o'tkazilishi mumkin. Bu depozitlar bank-ning jalb qilingan mablag'larining salmoqli ulushini egallaydi. Ular bankning eng arzon resurslari hisoblanadi. Banklar komission operatsiyalarni ham olib boradilar, ya'ni bunda banklar mijozlarning hisobidan ularning turli topshiriqlarini bajaradilar. Bunday topshiriqlar mamlakat ichida yoki bir mamlakatdan boshqa mamlakatga pul o'tkazish bilan bog'liq. Bankning trast operatsiyalari ham vositachilik operatsiyalarining turi hisoblanadi. Bank foydasining manbalari, berilgan kreditlar bo'yicha bank oladigan foizlarning oshirilishi, qimmatli qog'ozlarga qo'yilgan investitsiyalar (qo'yilmalar) bo'yicha foiz va dividendlar, hisob-kitob, faktoring, trast va boshqa vositachilik operatsiyalaridan olinadigan vosi-tachilik mukofotlari, birja bitimlari bo'yicha valyuta operatsiyalaridan keladigan tushumlar va boshqalar bo'lishi mumkin. Bu tushumlar bankning likvidligini mustahkamlashda muhim o'rin tutadi.

Barcha chiqariladigan qimmatli qog'ozlar ularning miqdori investorlar sonidan qat'iy nazar Markaziy bank qaydnomasidan o'tkazilishi shart. Tijorat banki chiqargan aksiyalar 35 yoki undan ortiq foizning yoxud 50 foizdan ortiq aksiyadorlar

ovozini ta'minlovchi aksiyalarning bir shaxs tomonidan yoki bir-birining mol-mulkini nazorat qiluvchi shaxslar guruhi tomonidan sotib olinishi O'zbekiston Respublikasining monopoliyaga qarshi siyosatini amalga oshiruvchi vako-latli organi subyektlarning bir-birlari mol-mulkini nazorat qiluvchilar deb e'tirof etilishi tartibi va qoidalarni belgilab qo'yadi.

Tijorat banklari nafaqat mamlakat ichkarisida, shu bilan birga, tashqi davlatlar bilan ham turli xil operatsiyalarni amalga oshiradilar. Bunday operatsiyalar davlatlararo yoki xalqaro operatsiyalar deb yuritiladi. Tijorat banklari bajaradigan operatsiyalarning yana bir turi – bu valyuta operatsiyalaridir. Valyuta bozorida operatsiyalarni alohida olingan tijorat banklari, kompaniyalar va jismoniy shaxslar amalga oshiradi. Bankning valyuta bozoridagi faolligi bankning yirikligiga, uning obro'siga, xorijiy bo'limlari va filiallari tarmoqlarining rivojlanganlik darajasiga, zamonaviy kompyuterlar bilan ta'minlanganligiga, telefon va telegraf aloqalarining rivojlanganligiga bog'liq.

So'nggi yillarda tijorat banklari faoliyatida ijara yoki lizing (Leasing – ing. «ijara») operatsiyalarini moliyalashtirish bilan bog'liq faoliyat turlari keng rivoj topmoqda. Lizing beruvchilar, xususan tijorat banklari xaridor sifatida maydonga chiqmoqchi bo'lishsa, u holda ular o'zlarining faoliyatlarini lizing operatsiyalarini amalga oshirishga yo'naltirgan bo'lishlari lozim.

Lizing oluvchining aybi bilan lizing obyektining yo'qolishi yoki lizing obyektining o'z vazifasiga doir ahamiyatini yo'qotishi, agar lizing shartnomasida boshqacha tartib nazarda tutilmagan bo'lsa, lizing oluvchini lizing beruvchi oldidagi javobgarlikdan ozod etmaydi. Sotuvchi qonun hujjatlariga va shartnomaga muvofiq huquqlarga ega bo'ladi va majburiyatlarni bajaradi. Agar lizing shartnomasida yoki oldi-sotdi (mahsulot yetkazib berish) shartnomasida boshqacha qoida nazarda tutilgan bo'lmasa, oldi-sotdi shartnomasi bo'yicha sotuvchining lizing oluvchiga nisbatan huquq va majburiyatlari lizing beruvchiga nisbatan huquq va majburiyatlaridek bo'ladi. Bugungi kunda Respublikamiz bank tizimi tadbirkorlik tuzilmalarining moliyaviy resurslaridan unumli foydalanishiga xizmat qiluvchi amaliy mexanizmini shakllantirishga alohida e'tibor qaratmoqda. Byudjetdan tashqari fondlarning

mablagʻlari hisobidan kreditlar berish tartibi anchagina soddalashtirildi va bunday mablagʻlar bugungi kunda yakka tadbirkorlarga ham ajratilmoqda. Mikrocredit deganda kredit beriladigan kundagi birjadan tashqari valyuta bozori kursi hisobida 5000 (besh ming) AQSh dollariga ek-vivalent miqdoridan oshmaydigan hajmda milliy yoki chet el valyutasida beriladigan kreditlar tushuniladi.

Markaziy bank yangi qonun qabul qilingunga qadar va vaqtdan yutish maqsadida «Tijorat banklari tomonidan kichik va oʻrta biznes subyektlari, dehqon va fermer xoʻjaliklari, yakka tartibdagi tadbirkor-larni barcha moliyalashtirish manbalari hisobidan milliy va chet el valyutasida mikrocreditlash tartibi» ni ishlab chiqdi. Tijorat banklari mikrocreditlarni qarz oluvchilarga shartnoma asosida 3 yilgacha boʻlgan muddatga beradilar. 2006-yilda maxsus “Mikrocreditbank” tashkil etildi. 2007-2008-yillarda ushbu bank aktivlari miqdori 3.5 barobar, kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni kreditlash hajmi 4 barobarga oshdi va bu maqsadlarga 150 mlrd soʻmdan ortiq mablagʻ yoʻnaltirildi. Qarz oluvchilarga chet el valyutasida mikrocredit olish uchun xorijdan sotib olinadigan mahsulot tavsifi, u xarid qilinadigan mamlakat, uning qiymati, toʻlov valyutasi, uskunalar sotib olinadigan holda - zarur xomashyo bilan taʼminlanganligiga oid maʼlumotlarni bankka taqdim etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. O'zbekiston Respublikasining "O'zbekiston Respublikasi Markaziy banki to'g'risida"gi Qonuni, 1995-yil 21-dekabr.
2. O'zbekiston Respublikasining "Bank va bank faoliyati to'g'risida"gi Qonuni, 1996-yil 25-aprel.
3. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Xususiy tijorat banklarini tashkil qilishni rag'batlantirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi Farmoni, 1997-yil 24-aprel.
4. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Aksiyadorlik tijorat banklari faoliyatini takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi Farmoni, 1998-yil 2-oktabr.
5. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Davlat-tijorat Xalq bankini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi Farmoni, 1998-yil 25-dekabr.
6. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Bank tizimini yanada erkinlashtirish va isloh qilish borasidagi chora-tadbirlari to'g'risida"gi Farmoni, 2000-yil 21 – mart.
7. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining "Bank tizimini isloh qilish chora-tadbirlari to'g'risida"gi Qarori, 1999-yil 15-yanvar.
8. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining "Tijorat banklarining kichik va o'rta tadbirkorlikni rivojlantirishda qatnashishni rag'batlantirishga doir qo'shimcha chora-tadbirlari to'g'risida"gi Qarori, 2000-yil 19 – may.
9. O'zbekiston Respublikasida naqd pulsiz hisob-kitoblar to'g'risida Nizom (Adliya vazirligi tomonidan 2002-yil 15-aprelda 1122-son bilan ro'yxatga olingan).
10. O'zbekiston Respublikasi banklarida ochiladigan bank hisob-varaqlari to'g'risida Yo'riqnoma (Adliya vazirligi tomonidan 2001-yil 10 noyabrda 1080-son bilan ro'yxatga olingan).
11. Xo'jalik yurituvchi subyektlarning bank hisobvaraqlaridan pul mablag'larini hisobdan chiqarish tartibi to'g'risida Yo'riqnoma (Adliya vazirligi tomonidan 1999-yil 30-yanvarda 615-son bilan ro'yxatga olingan).
12. O'zbekiston Respublikasi banklaridagi depozitlar to'g'risida Nizom (Adliya

vazirligi tomonidan 1998-yil 16-noyabrda 534-son bilan ro'yxatga olingan).

13.O'zbekiston Respublikasi banklari o'rtasida elektron to'lovlar tizimi bo'yicha hisob-kitoblar yuritish to'g'risida Nizom (Adliya vazirligi tomonidan 2001-yil 19 fevralda 1010-son bilan ro'yxatga olingan).

14.O'zbekiston Respublikasi banklarida asosiy vositalarning buxgalteriya hisobini yuritish to'g'risida Yo'riqnoma (Adliya vazirligi tomonidan 2003-yil 14-yanvarda 1201-son bilan ro'yxatga olingan).

15.O'zbekiston Respublikasi banklarida nomoddiy aktivlarning buxgalteriya hisobini yuritish to'g'risida Yo'riqnoma (Adliya vazirligi tomonidan 2003-yil 14-yanvarda 1199-son bilan ro'yxatga olingan).

16.Karimov I.A. Bank tizimi, pul muomalasi, kredit, investitsiya va moliyaviy barqarorlik to'g'risida – T.: “O'zbekiston”, 2005. – 528 b.

17. Karimov I.A Jahon moliyaviy-iqtisodiy inqirozi, O'zbekiston sharoitida uni bartaraf etishning yo'llari va choralari – T.: O'zbekiston, 2009. – 54 b.

18. O'zbekiston Respublikasi bank tizimi/ F.M.Mullajonov tahriri ostida. – T.: “O'zbekiston”, 2001. – 296 b.

19.Abdullayeva Sh. va boshqalar Tijorat banklari kapitali va uni bosh-qarish. O'quv qo'llanma. –T.: “IQTISOD-MOLIYA”, 2006. – 118 b.

20.Абдуллаева Ш. Банковский менеджмент и маркетинг. Учебное пособие./ Ш. Абдуллаева, М. Файзуллаева, О. Галак, Д. Абидинова. – Т.: IQTISOD-MOLIYA, 2007. – 182 с.

21.Abdullayeva Sh.Z. Bank ishi. Darslik/ – T.: Toshkent, 2003. – 312 b.

22.Abdullayeva Sh.Z. Bank risklari va kreditlash. – T.: Moliya, 2002. – 304 b.

23.Abdullayeva Sh.Z. Xalqaro valyuta-kredit munosabatlari. Darslik/. – T.: “IQTISOD-MOLIYA”, 2006. - 576 b.

24.Денги. Кредит. Банки./ О.И. Лаврушина. – М.: КНОРУС, 2007. – 319 с.

25.Кашапов Х. Сборник задач по курсу "Банковское дело"/ Х. Ка-шапов. – T.: “IQTISOD-MOLIYA”, 2005 – 36 с.

26.Norqobilov S. Bank auditi. O'quv qo'llanma. – T.: TMI, 2004. – 150 b.

27.Pul, kredit va banklar. Darslik./ Sh.Z. Abdullayeva. – T.: TMI, 2007. – 347 b